

Center for Strategic Studies of the Islamic
Republic of Iran Army

Journal Of
Army Strategic Research
Print ISSN:27834212
Volume 3, Issue 9
Autumn 2024
P.P. 67-93

Explaining the role of Supreme Commander and leading the Comprehensive defense of the country's skies

Reza Shamloo¹

Abstract

After the acceptance of Resolution 598, Imam Khomeini in his message in 1367 addressed to the country's commanders, raised the idea of an Comprehensive defense strategy and emphasized the necessity of its formulation in feature. According to the needs of the day and time conditions and to deal with the soft and military threats, attention to this strategy in recent years by the Supreme Commander of the Armed Forces. Air defense is the first priority and paying attention to Comprehensive defense of the country's sky is necessary from the perspective of His Highness, explaining the role of the Commander in guiding the Comprehensive defense of the country's sky is considered one of the most important points and is the goal of research. In terms of practical purpose, terms of qualitative, in terms, the present research is an explanatory description with the foundation's data analysis which has been examined and analyzed in the form of conceptualization, categorization, then modeling. According to the results the strategies and consequences of the guidance of the supreme command in the Comprehensive defense of the country's skies are as follows:

Strategies:

Endurance and preparedness and insight, maintaining and improving combat readiness and power, comprehensive response to threats by using coherent and integrated capabilities of command and control in Comprehensive defense, showing the power of deterrence and Comprehensive defense readiness by using indigenous equipment

Consequences

smart, technological, multi-skill based, flexible and dynamic defense, stable, permanent, reliable and responsive air defense and creating integrated deterrence for Iran.

Keywords: Defense, comprehensive defense, guidance and leadership, defense thought

Citation: Shamloo, Reza (2024). Explaining the role of Supreme Commander-in-Chief in guiding and leading the Comprehensive defense of the country's skies. *Journal Of Army Strategic Research*, 3 (9), 67-93.

---

1. faculty member of Khatam Al-Anbia University of Air Defense.Tehran. Iran
Email:rezashamloo1355@gmail.com

Received: 2024/10/18
Accepted: 2024/11/30

Article Type: Research - based

تبیین نقش فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور

رضا شاملو^۱

چکیده

پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸، امام خمینی (ره) در پیام سال ۱۳۶۷ ه.ش خطاب به فرماندهان نظامی کشور، ایده راهبرد دفاع همه‌جانبه را مطرح کردند و بر ضرورت تدوین آن در سال‌های آتی تأکید فرمودند. به تناسب نیاز روز و شرایط زمانی و در جهت مقابله با تهدیدهای نرم و نظامی دشمن، توجه به این راهبرد در سال‌های اخیر توسط فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) به‌وضوح مشخص است. از آنجایی که اولویت اول بودن پدافند هوایی و توجه به دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور از منظر معظم‌له بسیار ضروری است، تبیین نقش فرمانده معظم کل قوا در هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور یکی از نکات بسیار مهم محسوب شده و هدف این تحقیق است. پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر رویکرد کیفی و از نظر نوع، توصیفی تبیینی با ابزار تحلیل داده بنیاد می‌باشد که در قالب مفهوم‌سازی، مقوله‌سازی و سپس مدل‌پردازی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. بر طبق نتایج تحقیق، راهبردها و پیامدهای هدایت و رهبری فرماندهی معظم کل قوا در دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور به شرح ذیل می‌باشد:

الف) راهبردها: استقامت و آمادگی و بصیرت، حفظ و ارتقاء آمادگی و توان رزمی، پاسخ‌گویی جامع به تهدیدات با بهره‌گیری از ظرفیت‌های منسجم و یکپارچه فرماندهی و کنترل در دفاع همه‌جانبه، نمایش قدرت بازدارندگی و آمادگی همه‌جانبه با به‌کارگیری تجهیزات و تسلیحات بومی

ب) پیامدها: دفاع همه‌جانبه هوشمند، فناورانه، مهارت محور چندگانه، منعطف و پویا، دفاع هوایی پایدار، دائمی، مطمئن و پاسخگو و ایجاد بازدارندگی یکپارچه برای جمهوری اسلامی ایران
واژگان کلیدی: دفاع، دفاع همه‌جانبه، هدایت و رهبری، اندیشه دفاعی

استناد: شاملو، رضا (۱۴۰۳). تبیین نقش فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور. فصلنامه پژوهش‌های راهبردی ارتش ۳(۹). ۶۷-۹۳.

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص)، تهران، ایران.

Email: rezashamloo1355@gmail.com

مقدمه

پس از پذیرش قطعنامه ۵۹۸، امام خمینی (ره) در پیام سال ۱۳۶۷ ه.ش خطاب به فرماندهان نظامی کشور (سپاه)، ایده راهبرد دفاع همه‌جانبه را مطرح کردند و بر ضرورت تدوین آن برای مقابله با چالش‌های پیش روی انقلاب اسلامی و تأمین امنیت نظام اسلامی در سال‌های آتی تأکید فرمودند. به تناسب نیاز روز و شرایط زمان، با افزوده شدن بُعد دفاع و امنیت نرم در مقابل تهدیدهای نرم و نظامی دشمن، توجه و اهمیت دادن به این راهبرد در سال‌های پس از رحلت حضرت امام خمینی (ره) توسط فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) به‌وضوح مشخص است. منظور از دفاع همه‌جانبه، دفاعی با ابعاد مختلف در قبال تهدیدهای پیچیده و دارای جنبه‌های مختلف است که با حفظ تمامیت ارضی، تمامیت فرهنگی، تمامیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در ابعاد فردی و جمعی کشور سروکار دارد (ناظمی اردکانی و الوندی، ۱۳۹۲: ۱۱۴). در عصر معاصر که مشخصه اصلی آن رقابت اطلاعاتی است، یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های یک فرماندهی راهبردی یا عملیاتی، توسعه، ارائه و پشتیبانی از دیدگاه‌های فرماندهی است (Marcellino, 2021:1).

یکی از مهم‌ترین منابع و شاخص‌های شناخت تفکر نظامی و ماهیت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، اندیشه نظامی فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) است. فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) تنها شخصی در جمهوری اسلامی ایران هستند که علاوه بر داشتن تجربه ریاست جمهوری دوره جنگ تحمیلی، به مدت نزدیک به سه دهه (۳۳ سال) مسئولیت فرماندهی کل قوای مسلح جمهوری اسلامی ایران، بالاترین مقام سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران، ولی فقیه و رهبری نظام اسلامی، تعیین سیاست‌گذاری و خط‌مشی‌های کلی کشور، هدایت‌گری و ریل‌گذاری امور کلان جامعه در کلیه مؤلفه‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... را بر عهده داشته‌اند و به همین دلیل از منظر تجربه و اشرافیت در امور کلان کشور به‌ویژه امور دفاعی در جایگاه منحصربه‌فردی قرار دارند تا جایی که می‌توان گفت، تدابیر نظامی و دفاعی فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) مهم‌ترین رکن اقتدار بخش برای تأمین امنیت ملی و منافع ملی کشور است؛

با توجه به قرار گرفتن فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در رأس هرم سلسله‌مراتب فرماندهی در ساختار سازمانی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، می‌توان به نقش و تأثیر اندیشه‌های معظم‌له در کل سازمان پی برده و به لزوم جستجو در اندیشه‌های ایشان در خصوص مسائل مختلف به‌ویژه حوزه‌های دفاعی نظامی رسید؛ بنابراین تبیین نقش مبتنی بر اندیشه‌های دفاعی فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در مورد دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور نیز

موضوعیت پیدا می‌نماید. فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در خصوص تقویت دفاع از آسمان کشور، همواره رصد و پایش روند تحول تهدیدها و آمادگی مقابله را مورد تأکید قرار داده و مطالعه و بررسی در این زمینه را از بخش‌های پژوهشی مطالبه نموده‌اند؛ بنابراین بهره‌گیری از فرمایشات و تبیین نقش معظم‌له در راستای انجام مأموریت که همانا دفاع همه‌جانبه و نفوذناپذیر از آسمان امن کشور در برابر تهدیدهای دشمنان است لازم بوده و اتخاذ تدابیر لازم جهت مقابله متناسب با این تهدیدها بسیار حائز اهمیت است؛ بنابراین نگرانی که وجود دارد این است که با توجه به این‌که نقش و تفکر راهبردی و هدایت و رهبری و تدابیر فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) برخاسته از حکمت، شناخت و درک عمیق و صحیح ایشان از تهدیدات و تحولات بین‌المللی و منطقه‌ای می‌باشد، به‌کارگیری بیانات و نقش معظم‌له در هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور مورد کم‌توجهی قرار گیرد؛ زیرا غفلت از این مهم در سطح کلان کشور را با مشکلاتی مواجه ساخته و این امر مشکلات و هزینه‌های زیادی را به نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران تحمیل خواهد نمود و بایستی توجه بیشتری به هماهنگی و هم‌افزایی بین نیروها و تقویت دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور ملحوظ گردد؛ با توجه به اینکه تاکنون پژوهشی در این خصوص به‌صورت مدون انجام نشده است، به همین منظور برای نویسنده ابهام و دغدغه‌ای از عدم وجود یک کار علمی در راستای «تبیین نقش فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در حوزه هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور»، به‌صورت مدون ایجاد نموده است؛ بر این اساس فقدان تبیین نقش فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در حوزه هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور مسئله اصلی این تحقیق را تشکیل می‌دهد. این تحقیق در جنبه‌های مشروحه ذیل دارای اهمیت خواهد بود:

به تولید منابع نظری و ادبیات در حوزه دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور کمک خواهد نمود. شناخت و تبیین نقش رهبری در هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور، ارتقای کیفی اقدامات سازمان‌ها و نهادهای متولی را در بر خواهد داشت.

کمک بزرگی برای مسئولین محترم نیروهای مسلح به‌ویژه در حوزه پدافند هوایی است تا با تهیدات و تدابیر معظم‌له آشنا شده و توان قدرت دفاعی کشور در حوزه دفاع هوایی ارتقاء یابد. در صورت عدم اجرای تحقیق موارد سلبی آن به شرح ذیل خواهد بود:

نقش، اهداف و جهت‌گیری‌های ترسیم‌شده در اندیشه دفاعی فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در رابطه با دفاع همه‌جانبه مورد غفلت قرار خواهد گرفت و می‌تواند منجر به غافلگیری راهبردی

کشور مقابل تهدیدات احتمالی آینده به‌ویژه حوزه دفاع هوایی شده و به از بین رفتن فرصت‌ها و مزیت‌های حوزه دفاع هوایی و کاهش توان رزم منجر خواهد شد.
پیشینه

با مراجعه به مراکز علمی و پژوهشی کشور و نیروهای مسلح، به تعدادی از تحقیقات و تألیف‌های انجام‌گرفته نزدیک به موضوع تحقیق به شرح زیر اشاره می‌شود:

۱) غلامعلی رشید و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی با عنوان «تدوین راهبردهای دفاع همه‌جانبه در جنگ احتمالی آینده» به بررسی موضوع پرداخته و در پایان گزاره‌های مختلف راهبردی را در حوزه‌های مختلف فرهنگی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، علمی فناوری و نظامی را ارائه می‌نماید که گزاره‌های جلوگیری از غافلگیری عبارت‌اند از:

الف) دشمن‌شناسی و شناخت تهدیدات

ب) داشتن دست بلند و توان بازدارندگی موشکی

۲) حسین سلامی و رضا یداللهی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «ارائه الگوی دفاعی حاکم بر اندیشه‌های حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» به بررسی موضوع تحقیق پرداخته و نتایج تحقیق، ۵ مورد را به‌عنوان بعد دفاعی، ۱۵ مورد مؤلفه و ۲۲ مورد را به‌عنوان شاخص نشان می‌دهد. بر خی از ابعاد و شاخص‌های عمده عبارت‌اند از:

ابعاد: دفاع نظامی، دفاع سیاسی، دفاع اقتصادی، دفاع فرهنگی و دفاع اجتماعی

مؤلفه‌ها: دفاع هوشمند با اقتدار، فداکاری در دفاع، اقتدار دفاعی، دفاع از اسلام با وحدت

و ...

شاخص‌ها: ایجاد نظام تربیتی صحیح و توجه به جوانان - اسلام و پایبندی به اصول آن

عامل ایجاد امنیت و امنیت عامل و ...

۳) علی ایمانی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «تبیین نقش مقام معظم رهبری و فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در حفظ، تقویت و اعتلای قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیا (ص)» به بررسی موضوع پرداخته و در پایان چنین نتیجه‌گیری نموده است از آنجاکه ماهیت، شدت، نوع و ابعاد تهدیدات هوایی تغییر شگرفی نموده است و دکتترین سنتی پدافند هوایی پاسخگوی وضعیت جدید نیست، بنابراین فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) با درک این تحولات بر تغییر در وضعیت پدافند هوایی کشور ج.ا.ا تأثیرگذار بوده‌اند.

۴) حمید کریمی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «تبیین الگوی بازدارندگی همه‌جانبه دفاعی جمهوری اسلامی ایران در مقابل تهدیدات ناهم‌تراز» پرداخته و در پایان چنین

نتیجه‌گیری می‌کند: مؤلفه‌ها، عوامل و شاخص‌های مرتبط با مؤلفه‌های الگوی بازدارندگی همه-جانبه دفاعی ج.ا.ایران در مقابل تهدیدات ناهم‌تراز عبارت‌اند از: مؤلفه توان مدیریتی سطوح راهبردی و نخبگان شامل: تحکیم اراده ملی توسط مدیران سطوح راهبردی و نخبگان، وفاق و انسجام ملی در سطح کشور، تکلیف‌گرایی مدیران سطوح راهبردی و نخبگان، بصیرت و دانایی مدیران سطوح راهبردی و نخبگان، وفاق و انسجام ملی در سطح کشور.

۵) رحمان صیدی (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «تاریخچه قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص) آجا با تأکید بر رهنمودهای فرمانده معظم کل قوا (مدظله‌العالی) به بررسی موضوع بالا پرداخته و با توجه به یافته‌های حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها نکات عمده مستخرجه از بیانات فرماندهی کل قوا (مدظله‌العالی) با توجه به مؤلفه‌ها و شاخص‌های مرتبط با پدافند هوایی عبارت‌اند از: دفاع هوایی، خلاقیت دفاعی، دفاع همه‌جانبه، هوشیاری و آگاهی، آمادگی رزمی، شجاعت در میدان رزم، حراست از آسمان، حفظ آمادگی رزمی، خودکفایی، تقویت خصوصیات بارزش، بینش خردمندانه، جهاد علمی، خستگی‌ناپذیر، خوداتکایی، سوابق درخشان و ...

۶) احمدی مقدم و همکاران (۱۴۰۲) در مقاله‌ای با عنوان «تبیین نقش امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در هدایت و رهبری جبهه مقاومت» به بررسی نقش معظم‌له پرداخته و در پایان راهبردها و پیامدهای هدایت و رهبری فرمانده معظم کل قوا را به شرح ذیل ارائه نموده است: راهبردها: ایستادگی و استقامت، آمادگی و بصیرت، ایجاد اقتدار بازدارنده

۲- پیامدها: رشد و توسعه فرهنگ مقاومت در منطقه، توسعه خوداتکایی و نفی امنیت وارداتی در منطقه.

نکته مشترک در اکثر این تحقیقات این است که اکثریت این مقاله‌ها و پایان‌نامه به مقوله دفاع همه‌جانبه در حوزه‌ها و بخش‌های مختلف با ارائه مختصات آن پرداخته‌اند که در این تحقیق نیز بخشی از آن مدنظر قرار خواهد گرفت. در تحقیق‌های پیشین فقط ابعاد مختلف دفاع همه‌جانبه و راهبردها و الگوهای مرتبط با این بخش بررسی گردیده است؛ ولی در این تحقیق ضمن بررسی دفاع همه‌جانبه، دفاع همه‌جانبه در یک حوزه خاص (دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور) مورد مذاقه و بررسی قرار گرفته است که از جمله نکات افتراق این تحقیق با تحقیق‌های پیشین است. برابر بررسی‌های به‌عمل‌آمده توسط پژوهشگر، تاکنون تحقیقی جامع در رابطه با تبیین نقش فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه

از آسمان کشور انجام نشده است؛ لذا نتایج حاصل از این پژوهش جدید بوده و نوآورانه محسوب خواهد شد.

مبانی نظری

تبیین

تبیین یعنی «بیان کردن»، «روشن کردن» و «روشن گفتن» (معین، ۱۳۷۱: ۱۰۲۵). تبیین فرایندی است عقلی-تحقیقی که بر اساس دلیل و برهان و به‌گونه‌ای منسجم و منطقی، به بررسی جنبه‌های گوناگون پرداخته و از پیدایش مسئله مجهول به وجود می‌آید (جمشیدی، ۱۳۶۹: ۷۰).

نقش

صورت شخص یا چیزی را کشیدن، مجموعه اعمال و اخلاق یک شخص که توسط هنرپیشه‌ای در صحنه نمایش داده شود (معین، ۱۳۷۱: ۱۹۶۶). نقش عبارت از رفتاری است که از شخص که پستی را به عهده گرفته است انتظار می‌رود (رابینز، ۱۳۸۴: ۲۳). نقش عنوان یا برجسی است که با آن جایگاه و الگوهای رفتاری شخص در بین جامعه تعیین می‌گردد. نقش‌ها ممکن است توسط شرع، عرف یا قانون تعیین گردند. در تعیین و تعریف نقش‌ها، توافق و تأیید جامعه ضروری است. (رفیع پور، ۱۳۹۲: ۱۷۳).

نقش و جایگاه رهبری نظام اسلامی

برای تشخیص نقش و جایگاه رهبری در نظام جمهوری اسلامی ایران، می‌بایست به دو جایگاه تفسیرکننده مهم رجوع کرد. جایگاه نخست خود مقام رهبری به‌عنوان مفسر نظریه ولایت‌فقیه به‌عنوان نظریه‌مبنایی مدل حکومتی جمهوری اسلامی و جایگاه دیگر قانون اساسی ولایت‌فقیه، جایگاه مهندسی نظام و به‌عنوان مرجع و میثاق ملی ملت ایران. موضع جایگاه نخست در این خصوص به‌صراحت بیان می‌دارد حفظ خط و جهت نظام و جلوگیری از انحراف به چپ و راست است، این اساسی‌ترین و محوری‌ترین مفهوم و معنای ولایت‌فقیه است. پاسداری و دیده‌بانی حرکت کلی نظام به سمت هدف‌های آرمانی و عالی‌اش، مهم‌ترین و اساسی‌ترین نقش ولایت‌فقیه است. همچنین با تصریح دیگری و بر اساس اصول قانون اساسی جمهوری اسلامی نقش و مسئولیت رهبری همان چیزی است که در قانون اساسی آمده است. رهبری، سیاست‌گذار کلی نظام محسوب می‌شود؛ یعنی همه‌قوای سه‌گانه باید در چارچوب سیاست‌های رهبری برنامه‌ریزی کنند و سیاست‌های اجرایی خودشان را تنظیم نمایند. حرکت و قواره‌ی کلی نظام باید در چارچوب سیاست‌هایی باشد که رهبری معین می‌کند. این مهم‌ترین مسئولیت

رهبری است. یکی از نقش‌های رهبری در نظام اسلامی سیاست‌گذاری است. سیاست‌گذاری مطلوب برای نظام اسلامی، نحو و سبکی از فرآیند سیاست‌گذاری است که اولاً سیاست‌های مستخرج از آن مسیری منطبق بر نقشه راه کلان انقلاب اسلامی را در مقابل سیاست‌گذاران قرار دهد و در نهایت نیز طی مسیر سیاست‌های آن منجر به تحقق اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی گردد (باقری و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۰).

فرماندهی و ویژگی‌های آن

فرماندهی، مجموعه رفتارهای اختیاری است که در شکل‌گیری و هویت دهی نیازمند مبانی فکری و ارزشی است تا اراده فرماندهان بر پایه آن‌ها تهییج، شود و به تصمیم‌گیری و صدور فرمان و دستور اقدام کنند (مهدیان و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۶). فرماندهی عبارت است از فرایند نفوذ بر کارکنان با القای هدف، مسیر و انگیزه جهت انجام مأموریت و بهبود سازمان (ارتش آمریکا، ۲۰۱۵). از دیدگاه «پرکینز» مهم‌ترین ویژگی‌های فرماندهان و رهبران در قرن بیست عبارت‌اند از: تفکر خلاق و آمادگی برای تغییر، تعهد، مهارت، پیشرفت مداوم، دوراندیشی، شیوه جدید تفکر (Perkins, 2020:12). حضرت علی (ع) در خطبه ۱۴۶ نهج‌البلاغه اهمیت فرماندهی را بیان می‌فرمایند: فرمانده کسی که سرپرستی نظامی را عهده‌دار است درست همانند رشته‌ای است که مهره‌ها را نظام می‌بخشید و تا رشته بگسلد تمامی مهره‌ها پراکنده شوند و چه بسا دیگر هرگز فراهم نمایند.

رهبری (هدایت)

رهبری فرآیندی است که ضمن آن مدیریت سازمان می‌کوشد تا با ایجاد انگیزه و ارتباطی مؤثر انجام سایر وظایف خود را در تحقق اهداف سازمانی تسهیل کند و کارکنان را از روی میل و علاقه به انجام وظایفشان ترغیب نماید. از این‌رو رهبری در مفهوم سازمانی آن به‌عنوان جزئی مجزا و مستقل از مدیریت مطرح نبوده، بلکه یکی از وظایف عمده و اصلی آن بشمار می‌آید. هر مدیری علاوه بر وظایفی چون برنامه‌ریزی، سازمان‌دهی و کنترل، باید انجام این وظیفه یعنی هدایت افراد سازمان را نیز عهده‌دار گردد. مسئله نفوذ و قدرت رهبری به منابعی که قدرت و نفوذ از آن سرچشمه می‌گیرد، ارتباط پیدا می‌کند (گرچی، ۱۳۸۶: ۱۹۱).

رهبری یعنی فرایند برانگیختن دیگران به تلاش برای انجام کارهای مهم مقولات مدیریت و یکی از چهار وظیفه‌ای است که فرایند مدیریت را تشکیل می‌دهد. برنامه‌ریزی جهت و هدف‌ها را تعیین می‌کند، سازمان‌دهی منابع را گرد هم می‌آورد تا برنامه‌ها را به مرحله عمل درآورد. رهبری تعهد و اشتیاق لازم را برای انسان‌ها ایجاد می‌کند تا استعدادهایشان را به‌طور

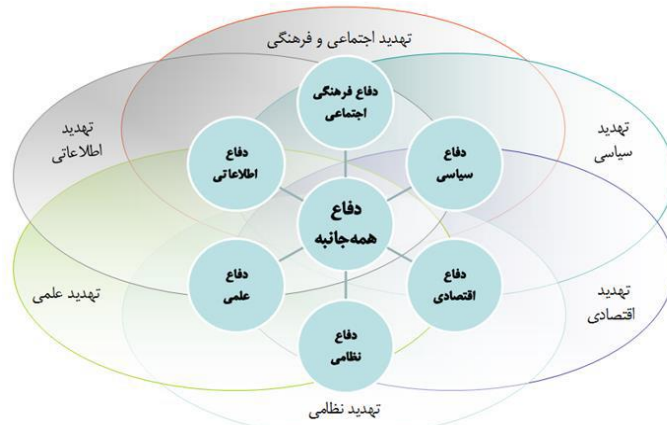
کامل به کارگیرند و به انجام برنامه‌ها کمک کنند و کنترل اطمینان می‌دهد که امور به طریق صحیح ادامه دارند. رهبری مؤثر باید مسیری را در جهت هدایت تلاش‌های همه کارکنان جهت به انجام رساندن اهداف سازمان، فراهم آورد (حقیقی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۲۲). رهبری در این تحقیق عبارت است از توانایی نفوذ، اقناع و قدرتی است الهام‌بخش، مؤثر و نافذ بر فکر، جان‌ودل مجموعه تحت امر در نیروهای مسلح در حوزه دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور و پدافند هوایی و حرکت به سوی دستیابی به آسمان امن در سطح کشورهای منطقه.

دفاع

دفاع عبارت است از تدابیری که برای مقاومت در مقابل حملات سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی، روانی و یا فناورانه توسط یک یا چند کشور مؤتلفه اتخاذ می‌شود (محمدنژاد و همکاران، ۱۳۷۸: ۱۴۱). تدابیری که برای مقاومت در مقابل حملات سیاسی، نظامی، اقتصادی، اجتماعی، روانی و فن‌آوری توسط یک یا چند کشور مؤتلفه اتخاذ می‌شود (نوروزی، ۱۴۱: ۱۳۷۸).

دفاع همه‌جانبه

منظور از دفاع همه‌جانبه، دفاعی با ابعاد مختلف در قبال تهدیدهای پیچیده و دارای جنبه‌های مختلف است که با حفظ تمامیت ارضی، تمامیت فرهنگی، تمامیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در ابعاد فردی و جمعی کشور سروکار دارد (ناظمی اردکانی و الوندی، ۱۳۹۲: ۱۱۴). دفاع همه‌جانبه، آماده‌سازی و به‌کارگیری همه سرمایه‌های انسانی، امکانات مادی و معنوی به‌منظور پیشگیری و مقابله با هر نوع تهدید و تهاجم دشمنان خارجی و داخلی است (خان احمدی و صالح، ۱۳۹۹: ۱۰۷). در دفاع همه‌جانبه، باید همواره امکانات معنوی، فیزیکی، اقتصادی و سایر امکانات ساختار دولتی، دولت‌های محلی، نیروهای دفاعی و کل کشور در یک وضعیت آمادگی مستمر باشند تا یک وضعیت بحران را مهار یا مدیریت کنند و به‌گونه‌ای یکپارچه عمل نمایند که از خطر یا حمله جلوگیری و کشور را حفظ کنند (بختیاری، ۴۱: ۱۳۹۸).

شکل ۱: الگوی دفاع همه‌جانبه (منبع: www.paydarimelli.ir)

دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور

فرآیندی است که با به‌کارگیری کلیه اقدامات عامل، غیرعامل، جنگ الکترونیک و سایر برای حصول به آسمان امن و نفوذناپذیر توسط کلیه ارگان‌ها و سازمان‌های لشگری و کشوری با استفاده از کلیه امکانات و تجهیزات در حوزه دفاع هوایی انجام می‌شود. امروزه دفاع همه‌جانبه از آسمان و فضای جمهوری اسلامی ایران و مقابله با تهدیدات هوایی در راستای همکاری و تعامل یگان‌های عملیاتی (سامانه‌های راداری، موشکی، توپخانه‌ای، دیده‌بان بصری و غیره) تمام نیروهای مرتبط شامل: نزا، نادجا، ندسا، نهجا، نیروی پدافند هوایی ارتش جمهوری اسلامی ایران، هوافضای سپاه پاسداران و غیره تحت کنترل عملیاتی قرارگاه مشترک پدافند هوایی کشور انجام می‌پذیرد و این سازمان‌ها می‌بایست با انجام فعالیت‌های مستمر کشف و شناسایی از تمام تردهای هوایی مطلع شده و با اجرای عملیات شناسایی و طبقه‌بندی، ضمن رصد تحرکات، تغییر رفتار و نحوه فعالیت نیروهای بیگانه در حریم کشور و خارج از مرزهای جمهوری اسلامی ایران، در صورت لزوم توان مقابله با تهدیدها را داشته باشند. دفاع همه‌جانبه، مفهومی گسترده و دربرگیرنده طیفی وسیع از معانی و مصادیق است. به‌اجمال می‌توان گفت این اصطلاح به لحاظ محتوا و گستره، دارای دو مفهوم خاص و عام است. مفهوم خاص آن دفاع در برابر تهدید و تهاجم نظامی است و می‌توان آن را در ابعاد نظامی خلاصه و مفهوم‌سازی کرد؛ ولی با بررسی و توجه بیشتر درمی‌یابیم که این کلیدواژه می‌تواند ابعاد وسیع‌تری یابد و جنبه‌های امنیتی، سیاسی، اقتصادی، اعتقادی و فرهنگی را نیز شامل شود و در این تحقیق بیشتر به حوزه‌های نظامی دفاع همه‌جانبه در آسمان کشور به‌ویژه پدافند هوایی به‌عنوان

مهم‌ترین متولی این موضوع پرداخته شده است. دفاع از آسمان همه‌جانبه از آسمان کشور دارای سه مؤلفه هدایت و رهبری، سازمان‌دهی و پشتیبانی است که در این تحقیق به یکی از مؤلفه‌های آن یعنی هدایت و رهبری (فرماندهی) و تبیین نقش فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در این حوزه پرداخته شده است (تعریف عملیاتی محقق، ۱۴۰۲).

مدل مفهومی تحقیق با نگرش به اطلاعات گردآوری‌شده در قالب مدارک (ادبیات تحقیق، اسناد و مدارک)، چارچوب نظری تحقیق برابر شکل زیر ارائه می‌گردد.

شکل شماره ۲: مدل مفهومی تحقیق (محقق ساخته، ۱۴۰۳)

روش‌شناسی

استفاده از روش داده بنیاد، بیانات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) را در خصوص دفاع (پدافند هوایی) از آسمان کشور احصاء نموده است. برای گردآوری اطلاعات از دو روش به شرح ذیل استفاده گردید:

الف) روش کتابخانه‌ای (علمی-تخصصی) با استفاده کلیه منابع علمی و تخصصی، اسناد و مدارک

ب) روش میدانی با استفاده از ابزارهای مصاحبه نیمه ساختاریافته با خبرگان.

جامعه آماری این تحقیق، مجموعه بیانات، سخنرانی‌ها، احکام، رهنمودها، تدابیر و ... (سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۴۰۰ ه.ش) مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در قالب نرم‌افزار حدیث ولایت و همچنین پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در حوزه دفاع هوایی بوده است. جامعه تحقیق از بین خبرگان نظامی و متخصصان مرتبط به صورت هدفمند بوده است. ملاک انتخاب افراد، دانش آکادمیک و تجربه تخصصی در حوزه‌های نظامی و پدافند هوایی بوده است. حجم نمونه به وسیله روش هدفمند همگون و ناهمگون تا حد اشباع نظر انجام شده است. روایی این پژوهش به دلیل اینکه اندیشه فرماندهی

معظم کل قوا (مدظله‌العالی) به‌عنوان کسی که بیش از سه دهه مسئولیت فرماندهی کل نیروهای مسلح کشور را بر عهده داشته است، از بالاترین درجه اعتبار برخوردار است. ضمن اینکه مفاهیم، مقوله‌ها و درنهایت مدل ارائه شده پس از تبادل نظر با خبرگان و صاحب‌نظران استخراج و دیدگاه‌های اصلاحی آن‌ها نیز اعمال گردیده است. در خصوص پایایی نیز، هر سه گام کدگذاری باز، محوری و انتخابی توسط محقق صورت گرفته و نتایج باهم همپوشانی داشته است. برای احصاء داده‌های مربوط به پاسخ سؤالات تحقیق از ابزار داده بنیاد به روش زیر استفاده گردید:

ابتدا کدهای مناسب به بخش‌های مختلف داده‌ها اختصاص یافت. این کدها در قالب «مفهوم» تعیین گردید که آن را کد «گذاری باز» می‌نامند. سپس محقق با اندیشیدن در مورد ابعاد متفاوت این مقوله‌ها و یافتن پیوندهای میان آن‌ها، اقدام به «کدگذاری محوری» نمودند. سرانجام با «کدگذاری انتخابی» مقوله‌ها پالایش گردید. این روند به‌صورت ذیل نشان داده شده است. در این تحقیق، متن‌ها به گزاره و گزاره‌ها به مفاهیم، مفاهیم به مقوله‌ها و مقوله‌ها به مضامین و مضامین به عوامل علی، عوامل زمینه‌ای، عوامل بازدارنده، راهبردها و پیامدها تبدیل گردید.

گزاره ← مفهوم ← مقوله ← مضمون

یافته‌ها

(۱) تحلیل‌های توصیفی (جمعیت شناختی).

(۱-۱) در قسمت سؤال‌های شناختی، اطلاعات توصیفی مربوط به مشخصات جامعه نمونه شامل چهار سؤال (سازمان محل خدمت، درجه/رتبه، جایگاه شغلی، سنوات خدمت و سطح تحصیلات) در قالب جدول شماره ۲ ارائه گردیده است.

جدول ۱: تحلیل داده‌های مرتبط با شناسایی نمونه آماری

سازمان محل خدمت	فراوانی	درجه/رتبه	فراوانی	جایگاه شغلی	فراوانی	سنوات خدمت	فراوانی	سطح تحصیلات	فراوانی
ستادکل ن.م	۴	سرلشکر	۳	سپهبدی	۲	بالای ۳۰ سال	۷	دکتر	۱۰
آجا	۵	سرتیپ	۷	سرلشکری	۶	۲۰-۲۶ سال	۶	کارشناس ارشد	۵
سیاه	۴	سرتیپ ۲	۴	سرتیپی	۵	۲۱-۲۵ سال	۲	کارشناس	۱
ودجا	۳	سرهنگ	۲	سرتیپ ۲	۳	۱۵-۲۰ سال	۱		
جمع	۱۶ نفر	جمع	۱۶ نفر	جمع	۱۶ نفر	جمع	۱۶ نفر	جمع	۱۶ نفر

فراوانی و درصد مربوط به موارد بالا مشخص نموده است که جامعه نمونه از روایی مطلوبی جهت پاسخ‌گویی به سؤال‌های مطرح‌شده برخوردار است.

تحلیل‌های کیفی:

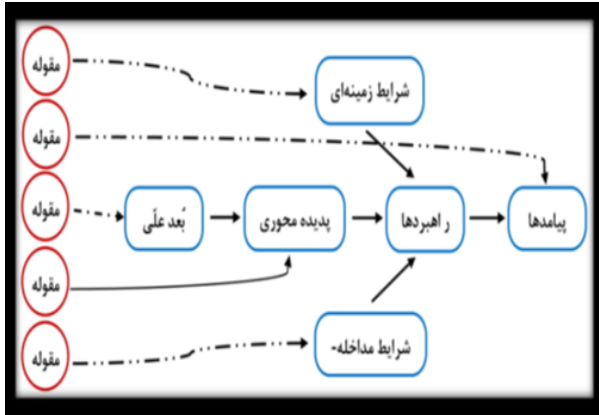
پس از تعیین جامعه نمونه، نمونه‌گیری به شیوه هدفمند تا دست‌یابی به اشباع نظری اعمال و اطلاعات گردآوری‌شده به شرح ذیل طی چهار مرحله مورد تجزیه و تحلیل کیفی داده بنیاد قرار گرفت:

مرحله یکم - مفهوم برداری از داده‌ها (به دو صورت عینی و مفهومی) از طریق تبدیل متون انتخابی از جامعه نمونه (فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) - بررسی اسناد و مدارک - مصاحبه‌های نیمه ساختاریافته). محقق برای غنای ادبیات تحقیق و بهره‌مندی از آراء و نظرات صاحب‌نظران این حوزه مبادرت به انجام مصاحبه با خبرگان و صاحب‌نظران حوزه‌های دفاع هوایی نموده است. مصاحبه‌های انجام گرفته برابر جدول بالا مشتمل بر ۱۶ نفر از فرماندهان و مدیران نظامی (میدانی و ستادی) در سطح نیروهای مسلح هستند که در زمینه‌ی دفاع هوایی و مسائل راهبردی دارای تجارب ارزشمند و سوابق درخشان علمی می‌باشند و برای درک بهتر عوامل تعریف‌شده با طرح پرسش‌هایی در رابطه با موضوع نسبت به جمع‌آوری داده در حوزه تحقیق اقدام شده است. در این مصاحبه از خبرگان سؤال شده است که «به نظر جنابعالی نقش فرمانده معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور چگونه می‌باشد؟». سپس با تحلیل کیفی و مفهوم برداری از مصاحبه‌های انجام گرفته با شخصیت‌های برجسته نظامی داخلی در حوزه پدافند هوایی، اطلاعات حاصل از مصاحبه با خبرگان به گزاره، گزاره‌ها به مفهوم، مفاهیم به مقوله، مقوله‌ها به مضامین تبدیل شدند.

مرحله دوم - تداوم فرایند تجزیه و تحلیل پیرامون مقوله محوری «رهبری و هدایت».

مرحله سوم - در تأیید مرحله دوم، تعداد سه جلسه (پنل) خبرگی با حضور چهار تن از اساتید این حوزه و تعداد هفت دانشجوی دکتری در رشته‌های مختلف راهبردی و مرتبط با تحقیق تشکیل و جواب عوامل (پاسخ‌ها) پس از بحث و بررسی و نقد و انتقاد احتمالی نهایتاً تأیید یا رد گردیدند.

مرحله چهارم - برای اینکه به نقش فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور جامعیت داده شود؛ مضامین استخراجی به عوامل پنج‌گانه علی (ضرورت دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور)، پیش برنده، بازدارنده، راهبردها و در انتها به پیامدهای تقویت دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور تبدیل شدند.

شکل ۳: مدل پارادایمی کدگذاری محوری (مهیدیان و همکاران، ۱۴۰۱)

با توجه به مطالب عنوان‌شده در بخش‌های پیشین، پس از شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر در موضوع تحقیق، برای استخراج مفاهیم و مضامین از روش تحلیل محتوا با استفاده از کدگذاری‌های روش داده‌بنیاد بهره‌برداری شده است، به این صورت که با متن‌خوانی مبانی نظری و انتخاب گزاره‌های مرتبط، ابتدا با توجه به عوامل مؤثر تعداد ۲۷۰ مفهوم در مؤلفه هدایت و رهبری با کد C1...C270 کدگذاری گردیدند. در کدگذاری بعدی، از ۲۷۰ مفهوم اولیه با تلفیق و دسته‌بندی، با استفاده از کدگذاری محوری تعداد ۱۲۴ مفهوم استخراج گردید. در نهایت با کدگذاری انتخابی و از طریق چندین مرحله به‌صورت رفت‌وبرگشت با نظر خبرگان موارد استخراج‌شده، مطرح و موارد مشابه کنار هم قرار گرفت.

(۱) مفهوم برداری اولیه از داده‌های کیفی: فرامین و تدابیر فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی)
 پیرامون دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور و پدافند هوایی

با توجه به اینکه در راستای ایجاد تحول و تعالی در تمامی عرصه‌های دفاعی ضروری است که فرماندهان با استفاده از اسناد بالادستی، شرایط نیل به وضعیت مطلوب را به‌صورت مستمر فراهم نمایند، لذا بخش‌هایی از فرامین فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در خصوص پدافند (دفاع) هوایی در طول سال‌های گذشته با استفاده از مدارک در دسترس جمع‌آوری گردید.

جدول ۲: نمونه کدگذاری باز (مفهوم برداری از برخی از بیانات فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) تا ۱۴۰۱ در خصوص دفاع هوایی و حوزه‌های مربوطه)

منبع	گزاره	شناسه	مفهوم
بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران ۱۳۶۸/۴/۲۳	ما داریم از حیثیت و شرف و دین و حقوق انسانی و استقلالمان دفاع می‌کنیم. ما از دشمنانمان قوی‌تریم. منتهی قوی‌تر بودن وقتی به کار می‌آید که هوشیار باشیم باید بیداری را حفظ کنید.	C1	هوشیاری در دفاع لازمه قوی‌تر شدن
بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان و کارکنان پدافند هوایی و نیروی هوایی ارتش ۱۳۶۸/۱۱/۱۹	به‌عنوان تنها تشکیلاتی که مأمور حفاظت از آسمان کشور و مأمور پشتیبانی از یگان‌های رزمی سطحی است، باید هم به‌عنوان یک معتمد و مؤتمن برای این ملت، در دشوارترین جبهه‌ها و خطوط حضور داشته باشد.	C2	حفاظت از آسمان کشور و پشتیبانی یگان‌های رزمی توسط پدافند هوایی
مراسم فارغ‌التحصیلی و اخذ سردوشی در دانشگاه هوایی مورخه ۱۳۶۹/۸/۲۸	از سازوکار خوب فرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص) حداکثر استفاده را بکنید. آنجا شما (آجا) هستید، سپاه هم هست، باهم کار کنید. این همکاری‌ها را قدر بدانید امروز روز سازوکار منفی نیست، بلکه سازوکار مثبت است. سارعوا الی الله.	C3	تعامل نیروهای عملیاتی سپاه و ارتش
بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان و کارکنان پدافند هوایی و نیروی هوایی ارتش ۱۳۸۳/۱۱/۱۹	فعالیت عظیمی را که شما در دوران جنگ، چه در بخش پرواز، چه در بخش پدافند، چه در بخش پشتیبانی‌ها، چه در بخش سازمان‌دهی اداری، چه در بخش ساخت و تولید انجام دادید، مردم فراموش نمی‌کنند.	C4	فعالیت کارکنان در بخش پرواز، پدافند، پشتیبانی، سازمان‌دهی و ساخت و تولید

<p>ارتقاء آمادگی موردنیاز و تحقق اهداف پیش‌گفته</p>	<p>C5</p>	<p>بسم‌الله الرحمن الرحیم امیر سرتیپ فرزاد اسماعیلی؛ به پیشنهاد فرمانده کل ارتش جمهوری اسلامی ایران و نظر به تعهد و شایستگی، شما را به فرماندهی قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء صلی‌الله علیه و آله و سلم منصوب می‌کنم. ارتقاء آمادگی موردنیاز و تحقق اهداف پیش‌گفته را انتظار دارم. از تلاش‌های ارزشمند امیر سرتیپ میقانی در مدت تصدی این مسئولیت تشکر می‌کنم. توفیق همگان را از خداوند متعال مسئلت دارم.</p>	<p>متن حکم فرمان فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در انتصاب امیر سرتیپ فرزاد اسماعیلی ۱۳۸۹/۱۱/۳</p>
<p>توجه به مسئله‌ی قطعه‌سازی، شبیه‌سازی، تولید، آموزش</p>	<p>C6</p>	<p>مسئله‌ی قطعه‌سازی، شبیه‌سازی، مسئله‌ی تولید، آموزش‌های گوناگون، این‌ها چیزهای بسیار باارزشی است؛ سازمان‌دهی بسیار باارزش است، چه در بخش نیروی هوایی، چه در بخش پدافند. لیکن اکتفا نکنید. ببینید نقص‌ها کجاست؟</p>	<p>بخشی از بیانات در دیدار فرماندهان و کارکنان قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص) و نیروی هوایی ارتش بهمن ۱۳۸۹/۱۱/۱۹</p>
<p>ارتقاء پدافند هوایی در همه حوزه‌ها</p>	<p>C7</p>	<p>قرارگاه پدافند را روزبه‌روز بالاتر ببرید.</p>	
<p>حفظ آمادگی برای دفاع و مقابله با تهدید</p>	<p>C8</p>	<p>در دنیایی که قلدرانی با داشتن مشت‌های پولادین خواهند سرنوشت ملت‌ها را در دست بگیرند - در دنیای مادی - آن ملتی از آسیب محفوظ می‌ماند که ثابت کند آماده‌ی دفاع است.</p>	<p>مراسم دانش‌آموختگی دانشگاه‌های آجا سال ۱۳۹۰</p>

تشکیل نیروی چهارم اجا	C9	پیرو تشکیل نیروی پدافند هوایی به‌عنوان نیروی چهارم ارتش جمهوری اسلامی ایران به پیشنهاد مشترک ستاد کل ن.م و قرارگاه	فرمایشات فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در حکم انتصاب سرتیپ علیرضا صباحی فر به‌عنوان فرمانده نیروی پدافند هوایی ۱۳۹۸/۳/۷
تقویت آموزش	C10	مرکزی خاتم‌الانبیاء و بنا به پیشنهاد فرمانده کل ارتش شما را به سمت	
نگهداری به‌روز از ابزار و تجهیزات و استفاده حداکثری از آن‌ها	C11	فرمانده این نیرو منصوب می‌کنم. رشد و استحکام درونی آن نیرو به‌ویژه در تقویت آموزش‌ها، نگهداری	
هوشیاری و به‌هنگام بودن آمادگی‌ها با بهره‌گیری از روش‌های متنوع پدافندی	C12	به‌روز از ابزار و تجهیزات و استفاده حداکثری از آن‌ها، هوشیاری و به‌هنگام بودن آمادگی‌ها با بهره‌گیری	
تعامل اثربخش و هم‌افزا با قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء اجا	C13	از روش‌های متنوع پدافندی در تعامل اثربخش و هم‌افزا با قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء اجا مورد انتظار است توفیقات شما را از خداوند متعال مسئلت می‌کنم.	
توجه به رویکرد هم‌افزایی و تحولی برای دفاع نفوذناپذیر از آسمان کشور	C14		متن حکم فرمان فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در انتصاب سرتیپ قادر رحیم زاده به‌عنوان فرمانده نیروی پدافند هوایی ۱۴۰۰/۲/۸
استفاده از توانمندی‌ها و ظرفیت نیروهای مسلح و کشور در حوزه پدافند هوایی	C15		

<p>تقویت شبکه یکپارچه و به‌روز فرماندهی و کنترل پدافند هوایی</p>	<p>C16</p>	<p>بسم‌الله الرحمن الرحیم امیر سرتیپ قادر رحیم زاده نظر به تعهد و شایستگی و تجارب ارزنده و پیشنهاد فرمانده کل ارتش جمهوری اسلامی ایران، شما را به سمت فرمانده قرارگاه مشترک پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء صلی‌الله منسوب می‌کنم. رویکرد هم‌افزایی و تحولی برای دفاع نفوذناپذیر از آسمان کشور با استفاده از توانمندی‌ها و ظرفیت نیروهای مسلح و کشور و تقویت شبکه یکپارچه و به‌روز فرماندهی و کنترل پدافند هوایی، مورد انتظار است. از تلاش‌ها و خدمات ارزنده‌ی امیر سرلشکر موسوی در دوره مسئولیت تشکر می‌کنم. توفیقات شما را از خداوند متعال مسئلت دارم.</p>	
--	-------------------	--	--

۲) مفهوم برداری اولیه از داده‌های کیفی: مفهوم برداری از اسناد و مدارک (قانون اساسی، بیانیه گام دوم انقلاب، سند چشم‌انداز، برنامه‌های ۵ ساله نظام ج.ا.ایران)

در این بخش با استفاده از اسناد و مدارکی مانند قانون اساسی، بیانیه گام دوم انقلاب، سند چشم‌انداز، برنامه‌های ۵ ساله نظام ج.ا.ایران و نظر اندیشمندان جهان در خصوص مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) اشاره شده است.^۱

جدول ۳: مفهوم برداری از برخی از اسناد و مدارک (قانون اساسی، بیانیه گام دوم انقلاب، سند چشم‌انداز، برنامه‌های ۵ ساله نظام ج.ا.ا) و نظر اندیشمندان جهان در خصوص مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

^۱ به دلیل کثرت تدابیر و فرامین فرماندهی و اسناد و مدارک مرتبط با نقش فرماندهی معظم کل قوا در حوزه تحقیق، در این بخش به تعدادی از تدابیر و اسناد و مدارک مرتبط اشاره شده است.

منبع	گزاره	شناسه	مفهوم
اصل ۱۵۴ قانون اساسی	جمهوری اسلامی ایران، از مبارزه حق‌طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند.	C17	حمایت از مبارزات حق‌طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه جهان.
سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	الهام‌بخش، فعال و مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم‌سالاری دینی، توسعه‌ی کارآمد، جامعه‌ی اخلاقی، نواندیشی و پویایی فکری و اجتماعی، تأثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه‌ای بر اساس تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی (رحمت‌الله‌علیه)	C18	الهام‌بخشی جمهوری اسلامی ایران و تلاش برای ارائه الگوی مردم‌سالاری دینی، تعامل سازنده با جهان و دفاع بازدارنده
بیانیه «گام دوم انقلاب» خطاب به ملت ایران ۱۳۹۷/۱/۲۲	نگاه امیدوارانه‌ی ملت‌های زیر ستم و جریان‌های آزادی‌خواه جهان و برخی دولت‌های مایل به استقلال و از سویی نگاه کینه‌ورزانه و بدخواهانه‌ی رژیم‌های زورگو و قلدرهای باج‌طلب عالم، بدان دوخته شد.	C19	خصم ظالم و عون مظلوم ماهیت انقلاب اسلامی است
سیاست‌های بخش دفاع در جمهوری اسلامی ایران	ارتقاء توانمندی‌های دفاعی و قدرت بازدارندگی به‌منظور دفاع از حاکمیت تمامیت ارضی، منافع و امنیت ملی و مقابله مؤثر با تهدیدهای خارجی و ایجاد توازن منطقه‌ای.	C20	ارتقاء توانمندی‌های دفاعی و قدرت بازدارندگی

منبع	گزاره	شناسه	مفهوم
کوفی عنان، دبیر کل سازمان ملل متحد بود. هنگام خروج از تهران	در ملاقات با حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای احساس کردم که کسی را مثل او ندیده‌ام. شخصیت معنوی ایشان چنان مرا گرفت که از خود پرسیدم چرا شخصیتی مثل من دبیر کل سازمان ملل باشد و از معنویات چیزی نداشته باشد! با دیدن آقای خامنه‌ای هم آن شخصیت‌هایی که مرا جلب کرده بودند فراموش کردم و تحت تأثیر شخصیت معنوی ایشان قرار گرفتم.	C21	معنویت توأم با آگاهی سیاسی رهبری
شهید سردار قاسم سلیمانی، کنگره شهدای کرمان، ۱۳۹۸ و یادواره شهدای مدافع حرم، ۱۳۹۶ و در جمع فرماندهان ۱۳۹۸	مردم! از من قبول کنید، من عضو هیچ حزب و جناحی نیستم و به هیچ طرفی جز کسی که خدمت می‌کند به اسلام و انقلاب تمایل ندارم؛ اما این را بدانید؛ والله! علمای شیعه را تماماً و از نزدیک می‌شناسم. الان ۱۴ سال شغل من همین است. علمای لبنان را می‌شناسم، علمای پاکستان را می‌شناسم، علمای حوزه خلیج فارس را می‌شناسم. چه شیعه و چه سنی، والله! اشهد بالله! سرآمد همه این روحانیت، این علما از مراجع ایران و مراجع غیر ایران، این مرد بزرگ تاریخ یعنی «آیت‌الله العظمی خامنه‌ای» است.	C22	اتصال به ولایت بودن

پس از این مرحله و شناسایی مفاهیم مختلف، برخی مقوله‌های عوامل علی، عوامل بازدارنده، عوامل پیش برنده هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور به شرح زیر احصا گردیدند:

-مقوله‌های عوامل علی

-مفهوم دفاع همه‌جانبه

-هویت بخشی پدافند هوایی

-فرهمندی رهبری

- پیگیری و هدایت مستقیم و رأسی فعالیت‌های ن. م به‌ویژه در حوزه پدافند هوایی
  - ضرورت‌های اجرای قانون اساسی ج.ا.ا.
  - اعتقاد به آزادی و عدالت و نفی سلطه
  - یادآوری ایمان به وعده‌های الهی در پیروزی حق علیه باطل
  - الهام‌بخش بودن انقلاب اسلامی
  - وظایف و مسئولیت‌های قرآنی مسلمانان
  - اهداف انقلاب اسلامی ایران
  - مقوله‌های عوامل پیش برنده
  - کسب اقتدار بازدارندگی به‌عنوان هدف دفاع همه‌جانبه
  - وجود نیروهای متخصص و متعهد مجرب دارای روحیه ایثار، جهاد، ولایت‌مداری، با تکیه بر تجربه هشت سال دفاع مقدس
  - توانمندی‌های مجموعه‌های دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور در عرصه کنونی
  - وجود پتانسیل عظیم انسانی و تجهیزاتی در دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور
  - آمادگی نیروی انسانی
  - آمادگی تجهیزاتی
  - مقوله‌های عوامل بازدارنده
  - عدم توجه به ضرورت‌های بصیرتی
  - تلاش استکبار جهت تضعیف دفاع
  - تلاش استکبار برای تغییر ارزش‌های اسلامی و توسعه بی‌بصیرتی در جامعه
  - طراحی و پیاده‌سازی عملیات روانی علیه ن. م.
  - عدم بررسی و شناخت شیوه‌های عملیات روانی دشمن و اتخاذ تدابیر مناسب جهت مقابله
  - عدم توجه و تدوین اسناد بالادستی
- بعد از این مرحله و شناسایی مقوله‌های مختلف، مضامین عوامل علی، عوامل بازدارنده، عوامل پیش برنده هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور به شرح زیر احصا گردیدند:
- مضامین عوامل علی
  - اهمیت و ماهیت دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور
  - وجود فرماندهی آگاه و مقتدر در کشور برای هدایت دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور
  - رفع قیود بشری برای دستیابی به کمال

- تقویت اعتقادات معنوی، دینی و انقلابی و حفظ آمادگی و تقویت بنیه دفاعی

- مضامین عوامل پیش برنده

- هدفمندی و هوشمندی دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور

- تجربه دفاع مقدس هشت‌ساله جمهوری اسلامی ایران در برابر سلطه

- تقویت و شکوفایی مؤلفه‌های قدرت دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور

- آمادگی توأم با هوشیاری نیروهای مسلح در جهت دفاع همه‌جانبه کارآمد و اثربخش

- مضامین عوامل پیش برنده

- طرح‌های شوم و پیچیده دشمنان و تلاش‌های تفرقه‌افکنانه

- جنگ روانی از سوی استکبار علیه نیروهای مسلح

- بی‌توجهی به تدابیر، سیاست‌های حوزه‌های دفاعی و خط‌مشی‌های راهبردی ابلاغی

- عدم تناسب سازمان‌های مصوب با مأموریت‌های ابلاغی و بی‌توجهی به رویکرد آینده‌نگر در

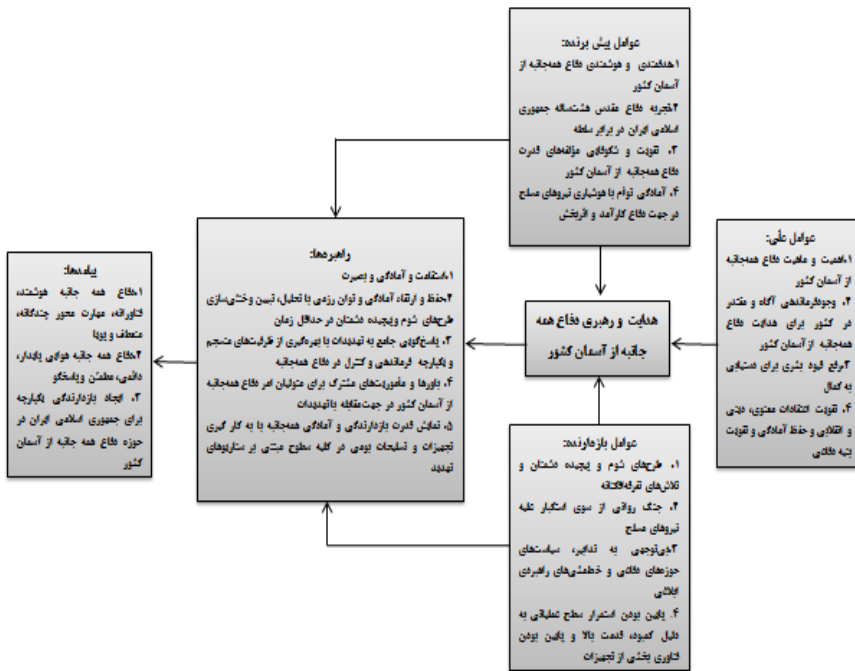
حوزه ساختار سازمانی

با تکمیل فرآیند این بخش و تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی مربوط به سؤال تحقیق در حوزه

«رهبری و هدایت»، با تحلیل داده بنیاد و پس از اعمال همپوشانی‌های لازم، الگویی مدون از

نقش مقام معظم رهبری در دفاع هدایت و رهبری همه‌جانبه از آسمان کشور به شرح ذیل

پدیدار گردید:

شکل ۴: مدل پارادایمیک تکمیل شده در خصوص مقوله تبیین نقش فرمانده معظم کل قوا (مدظله‌العالی) «هدایت و رهبری» دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور

بحث و نتیجه‌گیری

یکی از نیازهای اساسی و اولیه آدمی، دفاع و امنیت است، موضوع دفاع و امنیت قبل از آنکه در قالب فلسفه‌ها و اندیشه‌های انسانی یا قوانین و مقررات بشری یا احکام و حدود الهی درآید، امری فطری و طبیعی است. فطری بودن آن نیز از اینجا سرچشمه می‌گیرد که دفاع اساساً امری انسانی و برتر از آن امری حیاتی است. در مورد انسان، آنچه به‌عنوان دفاع موردنظر است، دفاع در برابر تهدیداتی است که حیات انسان یا جامعه انسانی را تهدید می‌کند. ضرورت دفاع همراه با مسئله تدبیر در کاربرد نیرو و سلاح برای مقابله با دشمن باعث شد انسان به برنامه‌ریزی و تدوین اندیشه‌های نظامی و طراحی رهنامه‌ها و راهبردهای نظامی بپردازد؛ بنابراین تفکر و اندیشه در باب دفاع از آغاز زندگی بشر مطرح بوده است و قدمت اندیشه‌ها و تئوری‌های دفاعی به طول زندگی بشر بر کره خاکی است. اندیشه دفاعی و اندیشه شناسی، موضوعی اساسی و تعیین‌کننده در رفتار و کارکردهای دفاعی محسوب می‌گردد و در درک صحیح اندیشه‌ها و

تبیین نظریه‌های بنیادین و اندیشه‌هایی که فعلیت یافته با هدف فهم، جهت‌گیری صحیح، دریافت معیار سنجش و تصویری منطقی و شفاف از موضوعات مورد مطالعه بسیار حائز اهمیت است. بر این مبنا اندیشه نظامی و دفاعی فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی)، مقوله‌ای ارزشی و جهت دهنده است. هدایت و رهبری ایشان جنبه‌های مختلف مادی، معنوی و غیره را در بر می‌گیرد و رهنمودهای معظم‌له در خصوص هدایت و رهبری از دفاع از آسمان کشور را در یک کلام می‌توان در معرفی کردن اولویت اول بودن این بخش نسبت به سایر بخش‌های دفاعی اشاره کرد. با توجه به حساسیت و اهمیت این حوزه و تأثیر آن بر سایر حوزه‌های دفاعی (به‌ویژه در جنگ‌های اخیر) و نقش و اثر پدافند هوایی در تأمین امنیت آسمان کشور، توجه ایشان در بیانات و سخنرانی‌ها و جلسات خصوصی و حضوری با مسئولین و کارکنان این بخش از دفاع، مؤید دغدغه‌مند بودن ایشان حوزه دفاع هوایی است. در راستای پاسخ به سؤال اصلی پژوهش ضمن مطالعات کتابخانه‌ای و فیش‌برداری از پایگاه حفظ آثار و نشر اندیشه‌های مقام معظم رهبری، اسناد و مدارک بالادستی نظام جمهوری اسلامی ایران و مصاحبه با صاحب‌نظران آشنا به منظومه فکری معظم‌له در حوزه پژوهش، داده‌های جمع‌آوری شده در جلسات متعدد خبرگی مورد بحث و بررسی و نهایتاً با روش داده بنیاد و تحلیل گفتمان، نقش فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور در حوزه هدایت و رهبری در عوامل علی، پیش برنده، بازدارند، راهبردها و پیامدها به صورت زیر ارائه گردیدند.

طبق نتایج تحقیق عوامل علی هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور به شرح ذیل می‌باشند:

- ۱) اهمیت و ماهیت دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور
  - ۲) وجود فرماندهی آگاه و مقتدر در کشور برای هدایت دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور
  - ۳) رفع قیود بشری برای دستیابی به کمال
  - ۴) تقویت اعتقادات معنوی، دینی و انقلابی و حفظ آمادگی و تقویت بنیه دفاعی
- طبق نتایج تحقیق، عوامل پیش برنده هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور به شرح ذیل می‌باشند:

- ۱) هوشمندی و هوشمندی دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور
- ۲) تجربه دفاع مقدس هشت‌ساله جمهوری اسلامی ایران در برابر سلطه
- ۳) تقویت و شکوفایی مؤلفه‌های قدرت دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور

۴) آمادگی توأم با هوشیاری نیروهای مسلح در جهت دفاع همه‌جانبه کارآمد و اثربخش طبق نتایج تحقیق، عوامل پیش برنده هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان به شرح ذیل می‌باشد:

۱) طرح‌های شوم و پیچیده دشمنان و تلاش‌های تفرقه‌افکنانه

۲) جنگ روانی از سوی استکبار علیه نیروهای مسلح

۳) بی‌توجهی به تدابیر، سیاست‌های حوزه‌های دفاعی و خط‌مشی‌های راهبردی ابلاغی

۴) عدم تناسب سازمان‌های مصوب با مأموریت‌های ابلاغی و بی‌توجهی به رویکرد آینده‌نگر در حوزه ساختار سازمانی

طبق نتایج تحقیق، راهبردهای هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور به شرح ذیل می‌باشند:

۱) استقامت و آمادگی و بصیرت

۲) حفظ و ارتقاء آمادگی و توان رزمی با تحلیل، تبیین و خنثی‌سازی طرح‌های شوم و پیچیده دشمنان در حداقل زمان

۳) پاسخ‌گویی جامع به تهدیدات با بهره‌گیری از ظرفیت‌های منسجم و یکپارچه فرماندهی و کنترل در دفاع همه‌جانبه

۴) باورها و مأموریت‌های مشترک برای متولیان امر دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور در جهت مقابله با تهدیدات

۵) نمایش قدرت بازدارندگی و آمادگی همه‌جانبه با به‌کارگیری تجهیزات و تسلیحات بومی در کلیه سطوح مبتنی بر سناریوهای تهدید

طبق نتایج تحقیق، پیامدهای هدایت و رهبری دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور به شرح ذیل می‌باشند:

۱) دفاع همه‌جانبه هوشمند، فناورانه، مهارت محور چندگانه، منعطف و پویا

۲) دفاع هوایی همه‌جانبه هوایی پایدار، دائمی، مطمئن و پاسخگو

۳) ایجاد بازدارندگی یکپارچه برای جمهوری اسلامی ایران در حوزه دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور

ب) پیشنهادها

در نهایت، پیشنهادهایی در رابطه با موضوع تحقیق به شرح زیر ارائه می‌گردد:

۱- توصیه می‌شود نتایج تحقیق حاضر در اختیار مراکز و ستادهای لشکری و کشوری قرار گیرد تا ضمن بهره‌برداری لازم در تدوین سیاست‌ها و تعیین راهبرد، نسبت به توسعه و تعمیق بخشی بیش‌ازپیش دامنه دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور اقدام نمایند.

- ۲- به محققین و مراکز مطالعاتی پیشنهاد می‌شود در رابطه با گفتمان‌سازی مفهوم دفاع همه‌جانبه، راه‌های بدیع تقویت دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور و تفهیم جایگاه و اهمیت فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در اذهان عمومی و ... به تحقیق و مطالعه بپردازند.
- ۳- به محققین و مراکز آموزشی پیشنهاد می‌شود در رابطه با چگونگی تقویت ساختارهای دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور و مطالعه منابع قدرت آفرین نوین و بدیع در دفاع همه‌جانبه از آسمان کشور به تحقیق و مطالعه بپردازند.

منابع

منابع فارسی

- قرآن کریم، ترجمه آیت ... مکارم شیرازی، (۱۳۸۸)، تهران، انتشارات جمهوری.
- نهج‌البلاغه (۱۳۸۹)، ترجمه محمد دشتی، قم: انتشارات اشکذر.
- امام خمینی، روح‌الله، (۱۳۷۳)، مرکز نشر آثار حضرت امام، صحیفه امام، جلد ۳۰-۱، نرم‌افزار مجموعه آثار
- امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، مجموعه بیانات، قابل دسترسی در: www.Khamenei.ir
- احمدی مقدم، اسماعیل و شاهقلیان، رضا و فریدی، سعید و قمریان، اسماعیل، (۱۴۰۲)، تبیین نقش امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) در هدایت و رهبری جبه مقاومت، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال بیست و یکم، شماره ۹۱، بهار، صص ۵۲-۲۹
- ایمانی، علی (۱۳۹۹)، تبیین نقش فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی) در حفظ، تقویت و اعتلای قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیا (ص)، تهران: مرکز مطالعات نجا
- باقری و همکاران (۱۳۹۷)، تبیین جایگاه و نقش رهبری نظام اسلامی در سیاست‌گذاری مطلوب نظام جمهوری اسلامی ایران، نشریه علمی پژوهشی مدیریت فردا، سال هفدهم، بهار، ص ۸۰
- بختیاری، ایرج (۱۳۹۸)، تهدید مهار اقتصادی و دفاع همه‌جانبه، راهکارها و پیامدها، فصلنامه مطالعات جنگ، سال اول، شماره سوم، زمستان، صص ۵۷-۳۴
- جمشیدی، محمدحسین (۱۳۶۹)، مبانی و تاریخ اندیشه‌ی نظامی در ایران، تهران: انتشارات دانشکده فرماندهی ۱۳۸۰ و ستاد سپاه پاسداران انقلاب اسلامی
- حقیقی، محمدعلی، رحیمی نیک، اعظم، برهانی، بهاء‌الدین، ممی‌زاده، جعفر، حسن علی پور، محمد، (۱۳۸۸)، مدیریت رفتار سازمانی، ترمه، چاپ اول
- خان احمدی، اسماعیل و ابراهیم صالح، اصغر (۱۳۹۹)، تحلیل مضمون ضرورت تشکیل و توسعه بسیج، راهبرد دفاع همه‌جانبه در اندیشه دفاعی امام خمینی (ره)، فصلنامه علمی امنیت ملی، سال دهم، شماره سی و هشتم، ۱۰۷
- رایینز، استیفن (۱۳۹۳) رفتار سازمانی، (ترجمه: علی پارسایان و محمد اعرابی)، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- رشید، غلامعلی و همکاران، (۱۳۹۵)، مطالعات گروهی، تدوین راهبردهای دفاع همه‌جانبه در جنگ احتمالی آینده، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی

- رفیع پور، فرامرز، (۱۳۹۲)، مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی کاربردی، تهران: انتشارات کاوه
- سلامی، حسین و یداللهی، رضا، (۱۳۹۶)، ارائه الگوی دفاعی حاکم بر اندیشه‌های حضرت امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک، سال پانزدهم، شماره ۶۹، پاییز، ۱۳۹۶
- صدیدی، رحمان (۱۳۹۹)، تبیین تاریخچه قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص) آجا با تأکید بر رهنمودهای فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی)، تهران: مرکز مطالعات نپاجا
- کریمی، حمید، (۱۳۹۹)، رساله دکتری با عنوان تبیین الگوی بازدارندگی همه‌جانبه دفاعی جمهوری اسلامی در مقابل تهدیدات ناهمتراز، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی
- گرگی، محمدباقر، (۱۳۸۶)، مدیریت رفتار سازمانی، تهران، انتشارات نی، چاپ سوم
- محمد نژاد، میرعلی و نوروزی، محمدتقی (۱۳۷۸)، فرهنگ استراتژیک، تهران: نشر سبا
- مهیدیان، حسین و تراکشوند، جلال و ملکی، محمد مهدی، (۱۴۰۱)، تبیین نظام‌مند مدل فرماندهی از دیدگاه مقام معظم فرماندهی کل قوا (مدظله‌العالی) با رویکرد داده بنیاد، فصلنامه علمی آموزشی علوم دریایی، دوره ۹، شماره ۳۱، زمستان، ۶۹-۵۴
- ناظمی اردکانی، مهدی و الوندی، محمدجواد (۱۳۹۳)، دفاع همه‌جانبه، راهبرد تأمین امنیت نظام اسلامی از منظر حضرت امام خمینی (ره) و فرماندهی معظم کل قوا (مدظله‌العالی)، فصلنامه علمی پژوهشی آفاق امنیت، سال هفتم، شماره ۲۲، صص ۱۱۷-۱۱۶
- نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵)، فرهنگ دفاعی - امنیتی، تهران: نشر سینا.

منابع انگلیسی

- Marcellino William, Christopher Paul, Elizabeth L. Petrun Sayers, Michael Schwille, Ryan Bauer, Jason R. Vick, Walter F. Landgraf III(2021), *Developing, Disseminating, and Assessing Command Narrative: Anchoring Command Efforts on a Coherent Story*, RAND
- Perkins,David. (2020). "Mission Command: Reflections from the Combined Arms Center" Army.
- U.S. Army, *Leader Development*, FM 6-22 (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, June 31, 2115), chap.1, pp.3
- <https://www.rand.org/topics/military-command-and-control.html>